Hirmude kirjeldused tänapäeva õpilaspärimuses

Subjektiivse kogemuse ja meediamõju seostest

REET HIIEMÄE

Viimastel kümnenditel on pärimuse levikuviisid ja inspiratsiooniallikad oluliselt muutunud ja moderniseerunud, määrava tähtsuse on omandanud massimeedia mõju: uskumuste, hoiakute ja kujutelmade vormumisel on oma roll teleseriaalidel, filmidel, YouTube'i kanalitel, sotsiaalmeedia postitustel, uudisteportaalidel ja koguni mobiiliäppidel. Paralleelselt on suurenenud isegi väikeste laste ligipääs heterogeensele meediasisule. 2007. ja 2018. aasta üle-eestiliste koolipärimuse kogumise aktsioonide käigus valdavalt 4.–12. klassi õpilastelt laekunud materjalist ilmnes, et suur osa lastest vaatab iga päev mitteeakohaseid õudus- ja põnevussarju ja -filme, tehes seda kas koos pere ja sõpradega või üksi. Märkimisväärselt sageli kirjeldasid õpilased konkreetsete ekraanil nähtud tegelaste või olukordadega seotud hirme ja uskumusi. (Hiemäe 2019: 38) Mõnelgi korral ammutati hirmukujutelmad uudistest või dokumentaalfilmidest, kuna nende informeerivate teabetüüpide tõeväärtuses ei peeta vajalikuks kahelda. XXI sajandile omaste hirmude kujunemist kirjeldades osutab rahvajutu-uurija Linda Dégh just nii peavoolu kui ka alternatiivsema uudismeedia mõjule, märkides, et lühikesed faktilised sedastused kohutavatest kuritegudest, laastavatest looduskatastroofidest, tulnukate sissetungidest, mõjuvõimsate huvirühmade või valitsuste ohtlikest vandenõudest lihtsate inimeste vastu levivad nagu kulutuli, kuna need haakuvad inimeste olemasolevate hirmude ja ohutundega (Dégh 2001: 126). Folklorist Kaarina Koski juhib tähelepanu uuringutele, mis kinnitavad tänapäeva meedia osatähtsust just usundiliste vaadete kujundajana: „Empiirilised uuringud on näidanud, et kriitikavaba meediaesitus suurendab meediasutajate usku paranormaalsesse, seevastu autoriteetne kriitika vähendab vastavaid uskumusi” (Koski 2016: 19). Toimub meedia ja suulise leviku vastastikmõju ja tähendusruumide ühtlustumine, interaktiivse nüüdismeedia toel tekivad narratiivse kompleksuse uued vormid (Grishakova, Poulaki 2019: 1–2): meedia vahendab erinevatest kultuurilistest võrgustikest, taustsüsteemidest ja diskursustest pärit mitmekihilisi intertekstuaalseid vihjeid, jättes osa teemasid lõpetamata ja avatuks ning luues sellega soodsa pinnase fantaasialennuks ja individuaalseteks jutuvormis edasiarendusteks. Dégh on juba varem hirmude taastootmise transmeedialist dünaamikat kirjeldades osutanud hirmupärimuse lainelisele iseloomule: „Muistendeid ei vahendata mitte ainult suuliselt, vahetus suhtluses, vaid need ilmuvad ka ajakirjanduses, raadios ja televisioonis, loetlematutel internetilehekülgedel, meili teel, hoidmaks elus uusi „hirmukultuuri” laineid” (Dégh 2001: kaanetekst). Silmatorkav on just ekraanimeedia (televisioon, kino, internetivideod) mõju, kuna ekraanil nähtu

on altim kujutluspildina mällu sööbima ning fantaasiale ja hirmudele toitu andma (vrd Muris jt 1997: 263–264).

Uurijad (nt Jenkins 2006: 2) on osutanud muuhulgas meediamõju ühtlustavale iseloomule: kui üha rohkemates paikades kogu maailmas vaadatakse samu populaarseid filme ja YouTube'i kanaleid, mängitakse samu arvutimänge, siis on ka ajastuomastel uskumustel tendents kujuneda ühetaolisteks. Massimeedia laiahaardelise, üha domineerivama rolli teadvustamine kultuuris tõi juba mõnikümmend aastat tagasi uurijate žargooni termini (*massi*)*meedia vahendatud kultuur* (ingl (*mass*-)*mediated culture*, nt Real 1977). Samal ajal ei saa aga kindlasti rääkida virtuaalkanalite absoluutsest ülemvõimust hirmunarratiivide kujundajana. Näiteks võivad meediast nopitud jutumotiivid edasi kanduda ka suulise sekundaartraditsioonina (vt Kõiva 1995 tähelepanekut meedialugude edasijutustamisel nende pärimusepärasemaks töötlemisest) või kombineeruda vanemast kihistusest pärit lokaalse pärimusega, samuti on tänapäevalgi isikukogemuste reaalseks läbielajaks ikka luust ja lihast inimene, olgugi et tõlgendus- ja rääkimisviisid, mida ta oma kogemuse lahtimõtestamiseks kasutab, võivad olla meediast mõjutatud. Seega pole tegemist meedianarratiivide passiivse omaksvõtuga, vaid saab rääkida osaluskultuurist (Jenkins 2006: 3): üksikisiku kogemus ja selle narratiivsed tõlgendused, kas või tema Facebooki seinal, on osa pärimuse mobiilsusvormide tervikust.

Vaatlen lähemalt meediamõjulisi ja ühiskonnas üldisemalt valitsevate uskumustega haakuvaid stereotüpiseeritud rääkimisviise ja rõhuasetusi ning nendega seotud hirmukogemusi ja uskumusi õpilaste tekstilistes kirjeldustes kolme teema näitel: loodus ja keskkond, üleloomulik maailm ning lähisuhted. Just need olid valdkonnad, milles hirmude kirjeldused olid värvikamad, kuigi kirjeldati ka muid hirme (nt hirm läbikukkumise, esinemise või kuritegevuse ees). Osutan meediatrendidest mõjutatuna lühiajaliselt jutuloomesse jälgi jätvatele tegelastele ja nähtustele, aga ka tänapäeva õpilaste hirmupärimuse seostele vanema pärimusega.

Toetun artiklis humanitaar- ja sotsiaalteadlaste uurimustele ühiskonnas erinevatel ajastutel tooniandvate (Bauman 2006; Furedi 2002, 2019) või universaalseks peetavate (Riemann 1961) hirmude spetsiifikast, samuti tõmban paralleele pedagoogikateadlaste ja psühholoogide (nt Taimalu 2007, 2010; Muris jt 1997) töödega laste hirmudest. Laiema raami pakuvad teemakäsitlusele üldised narratiivuuringud (nt Grishakova, Poulaki 2019; Bruner 1991), laste narratiivide ja isikukogemuslugude uuringud (nt Garvis jt 2015; Tins 2019; Kõiva 1995) ning keskkonnateema ja narratiivide seostele keskenduvad tööd (nt Moezzi jt 2017). Artikli materjalibaasiks on Eesti Kirjandusmuuseumi eestvõttel toimunud kolme koolipärimuse kogumiskatsiooni (aastatel 1992, 2007 ja 2017–2018) käigus laekunud õpilaste omakäelised kirjaneped, kusjuures põhirõhk on värskeima katsiooni teemakohastel tekstidel. Viimatises küsitluskavas (Koolipärimus 2018) sisaldasid muuhulgas konkreetsed küsimused õpilaste hirmude ja uskumuste, näiteks hirmu- ja kaitseolendite kohta (nt leidus eraldi küsimus filmitegelaste ees hirmu tundmise kohta, muid meedialiike otsesõnu välja toodud ei olnud), ning selle rubriigi vastused olid ühed põhjalikumad, andes kokku vähemalt pool tuhat pikemat teemakohast teksti. Soolises lõikes saab välja tuua, et üldiselt esines tüdrukute kirjeldustes isiklikele hirmudele osutamist

mõnevõrra rohkem, samuti oli neil rohkem üleloomulikkusega seotud uskumusi, ent meediast ajendatud hirmukogemusi kirjeldasid mõlemast soost õpilased ühtviisi värvikalt. Rubriigi eesmärk oli saada võrdlusbaas hirmu- ja kaitsepärimuse dünaamika jälgimiseks perioodide ning õpilaste soo ja vanuse lõikes.

Loodus ja keskkond

On selge, et viimasel kümmekonnal aastal on laste nutiseadmete kasutamisele ja selle kaudu toimuvale meediatarbimisele kuluv aeg märgatavalt suurenenud õues ja looduses viibimise aja arvelt. Seega saadakse looduse ja laiemalt keskkonnaga seotud teave suuresti (nii dokumentaalsest kui ka lavastuslikust) massimeediast ja selle seotud huvikeskmetest sõltuvalt. Massimeedia toimimisele tänapäevaste keskkonnaga seotud hirmu- ja hoiatuslugude levitajana viitab satiirik Craig Brown, kes kirjutab globaalse soojenemise (ingl *global warming*) väljendit parafraseerides globaalsest hoiatusest (*global warning*), märkides, et 1990. aastatest sai alguse laiaulatuslik keskkonnaga seotud ohuteadlikkuse paiskamine avalikku ruumi: „Iga päev ilmusid uued globaalsed hoiatused tapjaviiruste, tapjalainete, tapjaravimite, tapvate jäämägede, tapva liha, tapvate vaktsiinide, tapvate tapjate ja muude vältimatu ja kohese surma võimalike põhjuste kohta” (Guardian Weekend 5. XI, 2005, lk 73; tsit Bauman 2006: 5).

Koolipärimus peegelduvad nii individuaalsemat laadi hirmud (nt ämblike, putukate, madude ees) kui ka laiemalt ühiskonda puudutavad nn ökofoobia (Strife 2012) ilmingud, kuid laste ja noorte keskkonnaga seotud hirmudele ja nende sõnastuviisidele konkreetsetes kogemustekstides on uurijad seni suhteliselt vähe tähelepanu pööranud. Samal ajal lähevad keskkonnateemad õpilastele korda ning pakuvad jutu- ja reaktsooniainest. Ühes uurimuses leiti, et viiekümnest intervjuueeritud 10–12-aastasest õpilasest 82% väljendas hirmu, kurbust ja viha, kui nendega arutati, milliseid tundeid nad kogevad seoses keskkonnaprobleemidega; enamiku õpilaste keskkonnanarratiivides esines apokalüptilisi motiive (Strife 2012: 37). Täiendavalt pakub õpilastele samastumisvõimalust ajakirjanduses laialt kajastatud Rootsi koolitüdruku Greta Thunbergi sekkumine kliimaprobleemaatika diskussiooni; õpilaste kliimastreigid ja negatiivsed keskkonnauudised (nt metsade üleraiumisest) on ühtlasi aktuaalsemaks muutnud kliimaärevuse, aga ka laiemalt kollektiivse hirmu keskkonnaga seotud probleemide ees kas juba toimunud või potentsiaalsete keskkonnakatastroofide tõttu (vt ka Furedi 2019: 102; Tigasson 2019).

Nagu meediamõjulistele uskumustele kohane, ei põhine paljud ohunarratiivid (nt Amazonase piirkonna metsapõlengutega seoses) isiklikul kogemusel, vaid teistelt inimestelt kuulnud või meedia vahendatud kajastustel. Kuna koolipärimuse küsitluskavas keskkonnaga seotud hirmude kohta täpsemalt ei küsitud, on mõned teemaga haakuvad kirjeldused pigem napid, kuid siiski ilmekad sedastused, nagu: „Mind hirmutab väga kliimasoojenemine ja see, kuidas inimesed seda ilusat maakera reostavad ja lõhuvad” (EKM, KP, ID143, 11-aastane tüdruk, 2018). Põhjalikumad olid isiklike keskkonnahirmude käsitlused, milles saab samuti täheldada teatavat

meediamõju, näiteks: „Mul on kohutav konnafoobia, seega ma olen näinud ka unes, kuidas hiigelsuur konn mind taga ajas Arizona vihmametsas” (EKM, KP, ID135, 18-aastane tüdruk, 2018). Kuna siin on kujutatud foobiliseks nimetatud hirmuaistinguga seotud tagaajamist Arizona vihmametsas, kus jutustaja tõenäoliselt pole isiklikult viibinud (pealgi on siin Arizona ilmselt segamini aetud Amazonasega), on arvatavasti taas tegemist meediast nopitud geograafilise teabega ja sellest tuleneva hirmuväljundiga. Järgmises näitetekstis kasutab jutustaja oma individuaalse hirmu kirjeldamiseks ülevõimendatud kujundeid, mis muudavad teksti mõnevõrra koomiliseks. Tõenäoliselt aitab selline esitus vähemasti jutustamise hetkel hirmust paremini üle olla: „Mind hirmutavad kõige rohkem ämblikud, sest nad on nii õudsed, suured, karvased, sajajalg- ja -silmsed elukad, kes tegelikult tahavad sind ära süüa. Nad on veel nii suured ka, et sure või maha.” (EKM, KP, ID3480, 10-aastane tüdruk, Tartu, 2018) Ekspressiivse ja polariseeritud, hirmu suurust rõhutava väljenduslaadi esinemine oli kirjeldustes võrdlemisi sage (nt stiilis: „kardan jubedalt loomi”, „ei kannata absoluutselt väiksemaid putukaid”). Kuigi psühholoogid peavad – eriti eelkooliealiste – laste pelgust mõningate loomade ees teatud määral universaalseks (Muris jt 1997: 264), on siiski täheldatav, et loodus omandab linnastunud elustiili levides meediaesitustele omaselt liialdatud, kohati üleloomulikkusesse kalduva mõõtme (nt kui keegi mainib madu, võib lapse esmane assotsiatsioon olla televisioonis nähtud hiiglasliku püütoniga, mitte Eestis levinud väheste maoliikidega, keda ta ei tarvitse olla looduses näinudki).

Ka ühes 1992. aastal jäädvustatud isikukogemusloos (EKM ERA, RKM, KP 1, 128 (15) < Narva, tüdruk (4. klass), 1992) peegeldatakse hirmuaistinguid värvikalt: jutustaja kirjeldab, kuidas tal tekkis vanaemalt tema sõjaaegsest kohtumisest huntidega kuuldes elav, uinumist takistav kartus, et needsamad hundid ründavad teda öösel ja joovad ta verest tühjaks. Siin lisandub viimaste kümnendite meediamõjulises õpilaspärimuses esinev vampiiriuskumuste ja musta maagia sektidega seondud õudusmotiiv verejoomisest, mida vanaema algne jutt ei sisaldanud. Lapse kujutlusvõimepõhine nägemuspilt on sedavõrd intensiivne, et huntide napp arvukus ja olematud inimestele suunatud rünnakujuhtumid lapse enda kaasajal ei näi antud olukorras leevendava tegurina arvesse tulevat. Värskeimas koolipärimuse küsitluskavas oli muuhulgas küsimus vampiiriuskumuste kohta, kuid enamik vastajaid teadvustas endale, et vampiir on väljamõeldud olend, ega uskunud tema olemasolusse. Sellele vaatamata leidis vastajaid, kes omistasid looduses elavatele nahkhiirtele vampiirilikke jooni ja kartsid Eesti nahkhiiri, arvates et need võivad hakata inimestelt verd imema – näib, et vampiirifilmid ja -pärimus, aga võib-olla ka dokumentaalfilmid Ladina-Ameerika maadest, kus vereimejad nahkhiired on olemas, on siiski kujundanud assotsiatsiooni, mis sisendab hirmutunnet ka siinsete nahkhiirte suhtes.

Vaid vähestel juhtudel tekitas looduskeskkond õpilastes hirmu vanemas usundilises pärimuses leiduvate motiivide tõttu, siiski esineb selline seostamine järgmises tekstis, milles mainitakse metshaldjaid ühenduses „Muumioru lugude” multifilmis nähtud üksildaselt metsas elava tegelase Urriga.

Minu lapsepõlve ja kõigi inimeste, keda ma tean, õudusunenägu oli koletis Urr muumiorulugudest. Peale järjekordset muumide vaatamist ei suutnud ma isegi magama jääda, sest ta tundus nii hirmus. Kindlasti on palju mõjutanud ka ema jutt metshaldjatest, kes eksitavad su teelt, kui liiga sügavale metsa lähed. (EKM, KP, ID772, 15-aastane tüdruk, 2018)

Kui tuua võrdluseks vanem (XIX sajandi ja XX sajandi algupoole) keskkonna- pärimus, siis sellele on omased moraliseerivad lood sellest, kuidas looduse kahjustaja saab karistada, ja lood paigavaimudega seotud ohtudest – globaalsed keskkonna- katastroofid ei tule paikse eluviisiga talupojakultuuris pea kunagi jutuks. Näiteks järgmises 1888. aastal kirja pandud tekstis räägitakse haldjate elupaikadest erinevates looduslikes kooslustes ja nende funktsioonist „pahade” inimeste korralekutsujana:

Igas metsas on oma aldjad. Kasemetsa aldjad ei lähe ilmaski lepa- ega tammemetsa jne, ei ka kahest ühtesugu metsast teise. Aldjad piavad ise vaimude seltsist olema; lausa paha ei teha nad kellegile. Neid piab vanal ajal metsahoidjateks olema pandud. Pahasid inimesi piavad nad vahest hirmutama ja ära eksitama, nagu neid, kes püha- pää puid raiuvad, rumalat nalja teevad ehk mis ajal tahes kuski paha asja piale lähvad. [---] Enne eksitamist näidata nad ennast ikka inimese (rohkem naesterahva) näol. (EKM ERA, H II 33, 766/8 < Jüri, 1888)

Tänapäeva õpilaspärimuses narratiivseid võtteid eetilise käitumise vajaduse rõhutamiseks ei esine. Siiski on mõned ajatud hirmumotiivid, mis esinesid päri- muses sadakond ja rohkem aastat tagasi ning on jätkuvalt päevakorral: kõrvahargid lähevad kõrva ja söövad aju ära (motiiv esineb ka mujal Euroopas); metsloomad murravad inimesi; madu hüppab inimesele kaela või ründab muul moel.

Õpilaste kirjeldustest ilmnes, et mõnel juhul sidusid lapsevanemad ka lastele suu- natud pedagoogilise taotlusega hirmutamised metsaga (nt „metsas elab kotionu, kes võib su metsa viia, kui sa hea laps ei ole”), samuti esines laste hirmutamist metsas toimunud kuritegudega – siin hägustub juba piir metsa endaga ja metsas toimunud sündmustega seotud hirmude vahel.

Üleloomulik maailm

Koolipärimuse vastustes kirjeldati sadu üleloomuliku maailmaga seotud kogemusi ja sageli seostusid need ka hirmudega. Mõned uurijad on osutanud, et usundiline folkloor võib ka täiskasvanutele mõjuda ärevust ja hirme suurendavalt (nt Olson, Cavender 2009: 71; Shariff, Akinin 2014), näiteks panna inimesi kartma tulnukate, vaimude, energiavampiiride ja teiste isikute või olendite agressioone; neid hirme suurendab vastavate meediasituste mõju. Mare Kõiva märkis õpilaste uskumustes avalduvat ekraanimeedia mõju kommenteerides juba 1995. aastal: „Visualiseeritud mütoloogia, mis on tihti adapteeritud ning autoriseeritud, ühtlustab rahvapärimust maal ja linnas” (Kõiva 1995: 321).

Ajatu pimedusehirm ilmus sageli kombinatsioonis hirmuga ajastuomaste üleloomulike olendite ees. Järgmise kirjelduse autor teeb lausa üldistuse nende hirmude universaalsusest teatud eas:

Olen kartnud üleloomulikke olendeid, mul oli neisse nooremana suur usk ja just tänu filmidele ja neis esinevatele tegelaskujudele. Kes meist ei oleks arvanud väiksenä, et kui öösel jalad teki alt välja jätta või üle voodiserva rippu lasta, võtab keegi voodi alt sellest kinni ja tõmbab sind endaga kaasa. Mina näiteks mõtlesin nii. Praegu näiteks kardan ma siiani treppe, just pimedas ning üritan treppidest üles ja alla käia võimalikult kiiresti. (EKM, KP, ID17, 17-aastane tüdruk, Orissaare, 2017)

Mõningates pimedusehirmuga seotud kirjeldustes ei ole viide üleloomulikule maailmale siiski ühene ega konkretiseeritud, vaid väljendatakse lihtsalt hirmu mingi täpsemalt määratlemata agressiooni ees või jutustatakse vastavast isiklikust läbielamisest (sellistel juhtudel on asjakohasem rääkida seletamatutest kogemustest, vt nt Raahauge 2016: 89).

On iseloomulik, et meediamõjuliste olendite ja nendega seotud hirmuväljundite levik võib jääda lühiajaliseks. Näiteks leidis 2018. aasta materjalis korduvalt märkimist pikk ja kõhn hägusate näojoontega olend Slenderman, kellega seotud – nüüdseks maailmas laialt levinud – uskumused said alguse 2009. aastal ühest fotolavastusest (Blank, McNeill 2018: 3; Chess, Newsom 2015). Seevastu õudusfilmist „Elm Streeti luupainaja” pärit ja 1990. aastate eesti koolipärimuse materjalis korduvalt mainitud deemonlik surnu Krüger, keda kujutati noorte üle võimust võtvana (vt pikemalt Kõiva 1997), tuli 2018. aasta materjalis jutuks vaid korra. Arvukad rahvusvahelisest filmimaailmast pärit hirmuolendid kohaldatakse Eesti õpilaste kirjeldustes kodu ja koduümbruse miljöösse, näiteks kujutatakse muumide multifilmist pärit Urri ootamas jutustaja kodus voodi all, „Sõrmuste isandast” pärit Guglunki varitsemas selja taga, kui jutustaja WC-potil istub, või Slendermani passimas kodumetsas, eesmärgiga rattaga sõitev jutustaja tappa. Jäi mulje, et kui halva nähtavuse (nt pimeduse), kohtumise ootamatuse tõttu või muul põhjusel tajuti mõnda võõrast inimkuju ähvardavana, olid õpilased 2017.–2018. aasta kirjeldustes rohkem aldis seostama seda eelkõige meediamõjuliste n-ö moeolenditega kui 1992. ja 2007. aasta materjalis (vanema pärimuse isikukogemuste traditsioonisidusate olenditega seostamise analüüsi vt Hiemäe 2015).

Ka Eesti uuemate mängufilmide ja seriaalide tegelastest inspireeritud hirmud on leidnud koha õpilaste hirmumaailmas, näiteks mainiti korduvalt hirmu filmi „November” ja seriaali „Kättemaksukontor” mütoloogiliste tegelaste (krattide ja vanapagana; libahundi) ees, vanemate filmide tegelastest kardeti Nukitsameest, vähemal määral ka naksitralle.

Isegi humoorikana mõeldud reklaamid võivad väikestes lastes nii suurt hirmu tekitada, et seda meenutatakse värvikalt veel aastaid hiljem.

Kartsin väiksena kummitusi ühest kodumaise krimisarja Kättemaksukontor episoodist. 3–4-aastaselt tekitas minus paanilist hirmu ka Peeter Oja, kes mingi vanamehe

kostüümis reklaamis Sudafedi ninaspreid ning ütles, et kui see ka ei aita, siis löikame selle nina maha. Seda ütles ta hästi karedal häälel karjades. (EKM, KP, ID387, 16-aastane poiss, Tartu, 2018)

Ka täiesti eakohased multifilmid võivad lastes vallandada pikaajalisi hirmukogemusi, nagu juba eespool mainitud Urr, kellega seotud hirmud jälitasid mõningaid jutustajaid isegi unenägudes. Ent kuigi Urri mainiti hirmuolendina värskeima koolipärimuse kogumisaktsiooni materjalis kümneid kordi, ei päädinud see hirm ühelgi korral reaalse kohtumisega, mille käigus Urriks peetud olend oleks agressiivsust üles näidanud või üldse ilmunud. Vaatamata sellele, et paljud hirmud ei realiseeru, panevad need õpilasi kasutusele võtma spetsiaalseid füüsilisi kaitseabinõusid (nt nuga taskus, liikumine sõprade seltskonnas), maagilisi kaitseviise (nt talisman) või korrigeerima käitumist (nt valima rahvarohkemaid ja valgemaid tänavaid, loobuma pimedal ajal pargis käimisest vms). Meetmena õiste hirmude vastu mainis mitu jutustajat unenäopüüdjat – maagilist abivahendit, mida on viimastel aastatel meedias sageli kujutatud ja seostatud eelkõige indiaani kultuuriga.

Kuigi osa hirme oli ajendatud Disney muinasjutufilmidest (nt „Lumekuninganna ja igavene talv”), ei avaldunud kogemuslugudes klassikaline muinasjutuloogika, milles karistus tabab ainult „pahasid” või rünnakuks on põhjuslik motiiv, vaid jutustaja kartis, et filmist pärit tegelane kuskilt välja ilmudes ta lihtsalt ära tapab. Järgmisest näitetekstist tuleb selgelt välja hirmude tekkelugu: mainitakse konkreetseid seriaale, millest need on inspiratsiooni saanud, samuti seda, et hirmud ja nendega seotud personifitseeritud kujutuspildid tekkisid just vastavateemaliste videote järjepidevast vaatamisest.

Ükskord, kui olin väike ja haige, vaatasin hästi palju kummituste videoid youtube-ist ja järgmisest mitu aastat magasin irratsionaalses hirmus – mul oli kas öötuli või tekk üle pea väikese praoga, et hingata saaks. Eelmise ja üle-eelmise aastaga sain sellest õnneks üle. Ma ei kujutanud midagi liiga jubedat ette, lihtsalt valges kleidis mustade juustega tüdrukut või mõnikord ka seda, et zombi saaks tulla ükspuha kust ja mind hammustada või et mu perekond võib zombideks muutuda (see oli siis, kui vaatasin „Elavaid surnuid” noorena). Kardan ka ämblikke ja muid putukaid, peamiselt seda, et nad tulevad liiga lähedale. (EKM, KP, ID401, tüdruk (sünd 2001), Tartu, 2018)

Järgmisest tekstis loetakse samuti üles konkreetseid osalt üleloomulike hirmude allikaks olevad filmid ja dokumentaalsarjad, nimetades nende toel kujunenud hirmu siiski hirmuks „reaalsete asjade ees” (vrd reaalsuse ja lavastusliku meediasisu segunemisest lastel Zsubori, Das 2018: 406).

Kõike, mida võib pidada hirmsaks, ma ka kardan – igasugused õudusfilmid, filmid, kus ehmatatakse (nn jumpscare). Kõige rohkem kardan ma siiski reaalseid asju. Kui ma väiksena vaatasin „Alien vs Predatorit”, siis pärast seda ma ei julgenud nädal aega vetsus käia, sest ma kartsin, et see koletis ronib mööda potti üles. Kui ma väiksena „Ghostbustersit” vaatasin, siis millegipärast ma sattusin just seda osa vaatama, kus

mingi roosa ollus ronib äravoolutorust välja ja üritab last röövida, ning see on mind siiani hirmutama jäänud. (EKM, KP, ID595, tüdruk (snd 1999), Tartu, 2018)

Meediamõjulised hirmutegelased on sedavõrd sugestiivsed ja realistlikud, et jätkavad oma tegevust ka kogejate unenägudes. Järgmises näitetekstis on põimunud mitu nüüdispärimuses aktuaalset nähtust: kurjad klounid, Harry Potteri võlukeep, „Ämblikmehe” filmi pahalane. Klassikalisele filmistsenaariumile omaselt suudab peategelane unenäos lõpuks pahatahtliku ründaja hävitada ja oma sõbrad päästa.

Minule jäävad unenäod väga hästi meelde, aga üks õudusunenägu on mul terve elu mees. Läksime klassiekskursioonile ja sattusime mahajäetud linnakesse. Seal olid konstruktsioonid püsti, mille ees seisime. Ühel hetkel kostus kõva sireen ja klounide-sarnased olevused hakkasid meie poole liikuma. Kui klounid puudutasid kedagi, muutus see klassikaaslane samasuguseks nagu nemad. Nad hakkasid kõiki taga ajama. Enamus üritasid konstruktsioonidele ronida ja võimalikult kõrgele. Ka mina ronisin, aga ma nägin konstruktsioonide ääres wc-d ja ma läksin sinna peitu ja panin ukse lukku. Seal oli Harry Potteri võlukeep, mis muutis mind nähtamatuks. Kui väljusin tualetist, läksin otsima, et kust need klounid tulid. Kuulsin kurja naeru ventilatsioonitorudest tulemas. Kuna olin nähtamatu, ronisin läbi ventilatsioonitorude, ning seal oli Spidermanist see pahalane, kellel on pikad robotkombitsad. Ma hävitasin ta ja päästsin klassi. (EKM, KP, ID3535, tüdruk (snd 2002), Tallinn, 2018)

Ühes teises unenäokirjelduses suudab selle nägija Potteri sarjast pärit vahendeid kasutades päästa oma perekonna. Merle Taimalu (2010: 38) on koolieelikute hirmude kontekstis oletanud, et inimkonna arhailine mälu muudab lapsed avatuks ka nüüdisaegsetele televisioonist nähtud koletistega seotud uskumustele, kuid oluliseks mõjuks pean siin pigem visuaalse korduvuse sugestiivsust.

Kokkuvõttes saab öelda, et vanemas üleloomulikus pärimuses võib täheldada lastepärimuse suuremat ühisosa täiskasvanupärimusega: lapsed võtsid täiskasvanutelt kuulnud klassikaliste lugude hoiakud ja sõnakasutuse sagedamini lihtsalt üle. Nüüdispärimuses esineb palju just lastele ja noortele omaseid hirmukujutelmi ja -kogemusi, mille olemasolust ega meediaallikatest ei tarvitse täiskasvanud teadlikudki olla.

Juhtumianalüüs: Harry Potter

Mõningate karakterite populaarsuse pandiks võib pidada just transmeedialisust, st kujutamist erinevates meediavormides (nt film, raamat, arvutimäng, fännidele mõeldud müügiobjektid). Meediauurija Henry Jenkins (2006: 21) märgib, et nüüdisaegsest väljamõeldud maailmast täielikuks osasaamiseks peavad tarbijad asuma küti-korilase rolli, jahtides vastava narratiivi aspekte eri meediakanalistest, sealhulgas omaosaluslikest internetifoorumitest. Üks näiteid sellise mitmikmõju esinemisest on Harry Potteri temaatika, millega seoses õpilased mainisid Potteri raamatute lugemist, meemide ja filmide vaatamist, arvutimänge, reaalelulisi mänge, mille käigus

kehastutakse ise Potteri sarja kanglasteks, Harry Potterist piltide joonistamist, Potteri sarja peategelaste plakatite omamist ja nende stiilis riietumist. Ühel juhul kipusid Harry Potter ja tema looja J. K. Rowling positiivsete kanglastena isegi ühte sulama. Lisaks esines materjalis loitse, mis on pärit Potteri raamatutest ja filmidest või vähemalt nende kaudu laiemalt tuntuks saanud, samuti osutamist, et mõned Potteri raamatutes toodud loitsud tõesti toimivad. Potteri sarjast pärit loitsude esinemine õpilaspärimuses kaitsemeetodina kinnitab, et ka üleloomulikud halva vastu võitlemise moodused on sageli pärit moodsatest meediatoodetest, olgugi et järgnevas näiteloetelus mainitud ja ka mõned muud nõiasõnad on varasema algupäraga: „Kaitsen ennast loitsude abil. Näiteks Protecto, Expecto patronam, stupefy, expellamus.” (EKM, KP, tüdruk (snd 2002), Elva, 2018)¹

Siiski pole Potteri sarja mõjud ainult positiivsed, näiteks mainis mitu vastajat, et on kartnud või kardab siiani Potteri filmis nähtud dementoreid. Üks õpilane kirjeldas, kuidas ta kartis Potteri raamatute lugemise perioodil öösel kodus ringi käia, kuna Lord Voldemort võib esikus olla. Leidus ka retrospektiivseid tekste, milles õpilased mainisid minevikus kogetud hirmu Potteri sarja ja teiste filmide tegelaste ees, mis hiljem on haihtunud või asendunud uudishimuga, näiteks üks jutustaja väljendas lausa soovi vastavaid tegelasi kohata (vt sarnast tähelepanekut üleloomulike jõududega kohtumise igatsusväärsusest noortel: Kõiva 1995: 309).

Ma kunagi kartsin Voldemorti Harry Potterist, aga nüüd ma mõtlen, et ta näeb lihtsalt imelik välja. Ma kunagi kartsin: Jeff the killer (creepypasta), Pennywise (IT), Slenderman (creepypasta) ja ühte varju, mida ma iga öö oma unes näen, enne kui ärkan. Nüüd ma väga tahaksin nende tegelastega kohtuda, aga kahjuks neid ei ole olemas (ma oleksin valmis surema selle nimel, et neid näha). Ma ikka natuke kardan seda kummitust, kes meie kodus elab, ma olen teda kuulnud meie köögis käimas ja ma kuulsin ta ohkamist kui olin üksi kodus. (EKM, KP, ID3239, tüdruk (snd 2006), Tallinn, 2018)

Potteri sari on väljundi leidnud isegi lemmikloomanimedes, näiteks sai ühe kirjelduse järgi kass endale nimeks Potter, kuna tal oli otsaesisel siksak, mis meenutas Harry Potteri välgunoolekujulist armi. Samuti väljenduvad Potteri sarja tegelastega seotud arutelud järgmises nimemuutuse loos:

Mul on koer, kelle nimi on Lucas. Tema nimi tuli Luciusest, mille pani kutsikate ema omaniku tütar. Kuna tütrele meeldis Harry Potter, siis oli terve pesakonna nimed pärit raamatust. Meile ei meeldinud nimi Lucius, sest Lucius oli raamatus kuri tegelane ja seetõttu muutime nime Lucaseks. (EKM, KP, ID2229, poiss (snd 2000), Tallinn, 2018)

¹ Potteri loitsude tausta kohta vt The etymology of Harry Potter spells 2017.

Lähisuhted

Lähisuhetega seoses mainitakse õpilaspärimuses kõige sagedamini hirmu lähedastega juhtuda võivate õnnetuste või lähedaste (ka lemmikloomade) surma ees. Selle üpriski universaalse psühholoogilise hirmuga seotud kujutlusi tajutakse sedavõrd õudust tekitavana, et neid üldjuhul pikemalt ei kirjeldata, piirdudes lühikeste rep-liikidega, näiteks: „Suurim hirm on kaotada oma lähedased inimesed. Kardan jääda üksi, ilma sõprade ja perekonnata.” (EKM, KP, ID3355, tüdruk (snd 2001), Tartu, 2018) Vahel on lähedaste kaotamise hirm põimunud kodu kaotamise hirmuga, mis tuleb esile ka järgmises unenäokirjelduses:

Väiksena nägin sageli unes, et mu pere kolib ilma mulle teada andmata ära. Et tulen ühel päeval koolist koju ja kedagi pole enam kodus, mu võti ei tööta ja isegi, kui ukse lahti saan, siis mööbel ning kõik muu on kadunud. Olin vast 7. või 8. klassis, kui avastasin end unenäos minevikumaailmast. Oli talv, siin-seal võis lumehangesid näha, tundsin ära oma ümbruskonna, aga teadsin, et ei saanud olla olevikus. Hooned olid kuidagi vanemad, valgus vale. Läksin kohta, mida teadsin olevat kodu. Uks oli lukustamata, astusin sisse. Kõögikalendris seisis suurelt aastaarv 1980. Nägin oma ema, kes alles noor, juuksed vanamoodsas soengus. Kortoris käis parasjagu mingi varatäiskasvanute pidu, igal pool oli suitsu. Ema ei märganud mind. [---] Nägin unes, et suutsin käia mööda erinevaid reaalsusi. Viimased eksisteerisid Maa alternatiivsete versioonidena, vähemalt selline mulje jäi. Mul oli mingisugune talisman või muu laadne asjakene käes, mis täitis mu soovi, kui seda väga tahtsin. Kohe unenäo alguses leidsin ennast ühest teisest reaalsusest, tundsin ära oma kodukoha. Kortermajad olid kõik ammusest hüljatud, inimesi polnud seal olnud vast aastatuhandeid. Hooned olid nii nõrgad, seinad nii õhukesed ja kulunud, et teadsin: kui sõrmeotsagagi seda puutun, kukub see kokku. Maailmast õhkus kurblikku üksindust. Tahtsin sealt välja saada ja hakkasin jooksmas tee poole. Liikusin sujuvalt ühest reaalsusest teise. Värvid olid valed, eemal oli näha lapsi mängimas. Tundsin end võõrana, sobimatuna. Tahtsin koju, aga kodu polnud võimalik üles leida. (EKM, KP, ID980, tüdruk (snd 1999), Märjamaa, 2018)

Pikemalt süüvitaksegi lähedaste teemasse vastavate unenägude ja üleloomulike kogemuste sisu edasi andes. Nimetatud hirmude vastase mehhanismina on vaadel-dav surnud lähedaste kujutamine üleloomulike kaitsjate rollis, mida esines materja-lis võrdlemisi sageli.

Vastavuses sagenenud meedialugudega kaitseinglitest, surmajärgsest elust ja reinkarnatsioonist omistati ka koolipärimuse kirjapanekutes lahkunud vanavane-matele korduvalt võimet teispoolsusest kodust elu kontrollida ja soodsalt suunata, kujutades neid näiteks kaitseinglitena: „Tavaliselt kaitsevad mind kõige eest minu kallid vanaisad pilve piirilt. Mul ongi minu kaitseinglid minu vanaisad, kes hoia-vad ja kaitsevad mind kõige eest.” (EKM, KP, ID2266, tüdruk (snd 2002), Iisaku, 2018)

Esines ka kirjeldusi jutustaja teadlikest kommunikatsiooniviisidest oma sur-nud lähedasega (nt surnuaias, une eel voodis), mida esineb ka vanemas pärimuses:

„Ma olen tihti surnuaias ja lihtsalt räägin oma surnud lähedastega. Ma usun, et nad kaitsevad, kuulavad ja jälgivad mind.” (EKM, KP, ID3582, tüdruk (snd 2005), Nissi, 2018)

Lähedaste surmaga seotud hirme ja kaotusvalu aitavad lisaks leevendada tunnetuslikud aistingud, mida tõlgendatakse surnud lähedaste ligiolu ja sümboolsete sõnumite või juhtnööride edastamisena kas märkide või unenägude kaudu, näiteks: „Ma olen tundnud oma surnud vanaisa, nagu ta oleks mu käest lahti lasknud ja öelnud mulle, et ma saan hakkama.” (EKM, KP, ID3155, tüdruk (snd 2006), Lõuna-Eesti, 2018) Mõnes tekstis omistatakse surnud lähedastele veel erilisemaid võimeid: näiteks arvab jutustaja, et vanaema matuse aegne ilus ilm oli lahkunud vanaema korraldatud. Samuti esines materjalis tõekspidamist, et surnud lemmikloomadel on üleloomulik kaitsevõime. Lisaks põlistatakse vanavanemate mälestust nende nimedid lemmikloomadele pannes (nt deegule vanavanaema nimi) – vanemas pärimuses ei kohta sellist transformatsiooni peaaegu kunagi, vaid nimed kanduvad edasi ainult inimeste sugulusliini pidi. Lähedastega seotud hirmude kirjeldustes ongi üks silmatorkavamaid nähtusi lemmikloomade tähtsuse suurenemine, millele on kaasa aidanud ka vastava teema kajastamine meedias.

Mis puudutab jutustajate partnerlussuhtega seotud hirme, siis aimus eriti tüdrukute kirjeldustest unistus ideaalpartneri leidmisest, kuid esitati ka hirmu- ja hoiatuslugusid vastavate otsingute käigus petta saamisest ja muudest varitsevatest ohtudest (nt partneri kahepalgelisus, hirm ootamatu raseduse ja abordi ees), kusjuures siingi esines kas enda või tuttavate inimeste kogemuste kirjeldamisel otseseid või kaudseid paralleelitõmbamisi ekraanimeediaga (eelkõige noortefilmidega), nagu näiteks järgmises katkendis:

Ühel päeval, mil mindi klassiga füüsikainstituuti ekskursioonile, siis see tüdruk pani end ilusti riidesse ja tegi make-up'i. Oli tundmatuseni muutunud. Nagu filmides, kus tehakse nohikust mingi tšikk. Hiljem kuulis see tüdruk oma klassivennalt, et klassi kõige vingem kutt oli sellele tüdrukule silma peale visanud [---]. (EKM, KP, ID417, poiss (10. klass), Tartu, 2018.)

Olukordade moraali näitlikustamisel kasutati samas näitetekstis taas polariseerimist (nt „tüdruk oli armas ja hooliv”, kuid poisi käitumist iseloomustas „täielik isekus”).

Kokkuvõtteks

Massimeedia mõju ja sellega seotud pärimuslike kujutelmade globaliseerumist on õpilaste hirmupärimuses selgelt tunda: erinevalt vanemast pärimusest, mis valdavalt keskendus lähiümbrusele, muretsevad õpilased Amazonase vihmametsade hävimise pärast või kardavad eksootilisi hiigelkonni või madusid; samuti jõuavad nende hirmupagasisse eri meediaväljundite kaudu eri kultuuridest pärit uued uskumusolendid, kelle tegutsemispaigana määratletakse siiski omaenda lähiümbrus. Ühtlasi

ilmuvad õudusfilmide poolmütoloogilised tegelased (nt tapjaklounid) õpilaste unenägudesse, milles suhtlust nendega tajutakse äärmiselt vahetuna. Kuigi domineeriv oli õudusfilmide mõju, oli näha, et oma jälje jätavad ka üldisemad ohutrendid ja ohtudest rääkimise viisid ühiskonnas (nt kliimasoojenemine, keskkonnakatastroofid, terrorism), millest saadakse aimu näiteks uudiste kaudu. Lisaks selgus, et tootjate arvates väikestele lastelegi sobivate multifilmide kangelased võivad esile kutsuda pikki aastaid vältavaid hirme, nende hirmude väljendamist tervikliku jutu vormis ja julgestavaid käitumisvõtteid.

Asjakohane on tähelepanu juhtida, et hirme käsitlevates narratiivides ja üldisemalt hirmupärimuses on põimunud kaks poolust: peale hirmukultuuri võib rääkida ka hirmudega toimetulemise kultuurist (vrd Hiemäe 2016). Paljudes õpilaste lugudes esitatakse hirmude kirjeldused kõrvuti hirmudest ülesaamise võtetega. Meedia kutsub esile uusi hirme, kuid inspireerib ka kaitsevõtteid (nt üleloomulikud kaitseolendid, -sõnad ja -esemed) ning õpilased tajuvad end neid kasutades valdavalt aktiivsete toimetulijatena.

Stilistiliste võtete poolest torkab silma liialdatud, rõhutatult tugevaid emotsioone kirjeldav lähenemine, kusjuures nii grotesksed või karikeeritud kirjeldused kui ka kontrasti loomine oma noorema ea hirmude suuruse ja jutustamise hetkeks teadlikumaks saamise vahel näivad toimivat teatava kaitsemehhanismina, mis aitab negatiivse aistinguga distantsi luua ja sellest üle olla. Seega on hirme käsitlevate narratiivide funktsiooniks ohutu ja ohtliku sfääri piiride kaardistamine, subjektiivsete hirmukogemuste mõtestamine, kuid ka eluliste juhiste andmine hirmude maailmas navigeerimiseks.

Artikli valmimist toetasid Eesti Teadusagentuur (institutsionaalne uurimisprojekt IUT22-5 „Folkloori narratiivsed ja usundilised aspektid“ ja järel doktorigrant PUTJD962) ning Euroopa Liit Euroopa Regionaaluuringute Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus).

ARHIIVIALLIKAD

Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) Eesti Rahvaluule Arhiiv (ERA)

H – Jakob Hurda rahvaluulekogu

RKM, KP 1 – koolipärimuse kogu

Eesti Kirjandusmuuseum (EKM)

KP – folkloristika osakonna koolipärimuse kogu

KIRJANDUS

Bauman, Zygmunt 2006. *Liquid Fear*. Cambridge: Polity Press.

Blank, Trevor J.; McNeill, Lynne S. 2018. *Slender Man Is Coming. Creepypasta and Contemporary Legends on the Internet*. Louisville: Utah State University Press.

Bruner, Jerome 1991. The narrative construction of reality. – *Critical Inquiry*, kd 18, nr 1, lk 1–21.

- Chess, Shira; Newsom, Eric 2015.** Folklore, Horror Stories, and the Slender Man: The Development of an Internet Mythology. New York: Palgrave Macmillan.
- Dégh, Linda 2001.** Legend and Belief. Dialectics of a Folklore Genre. Bloomington: Indiana University Press.
- Furedi, Frank 2002.** Culture of Fear: Risk-Taking and the Morality of Low Expectation. Revised edition. London–New York: Continuum.
- Furedi, Frank 2019.** How Fear Works: Culture of Fear in the Twenty-First Century. London: Bloomsbury Continuum.
- Garvis, Susanne; Ødegaard Eriksen, Elin; Lemon, Narelle 2015.** Beyond Observations. Narratives and Young Children. Rotterdam: Sense Publishers.
- Grishakova, Marina; Poulaki, Maria (toim) 2019.** Narrative Complexity. Cognition, Embodiment, Evolution. (Frontiers of Narrative Series.) Lincoln: University of Nebraska Press.
- Hiimäe, Reet 2015.** Mitteverbaalne sündmus kui usundilise jutuloome osa. – Mäetagused, nr 62, lk 7–24.
- Hiimäe, Reet 2016.** Folkloor kui mentaalse enesekaitse vahend: usundilise pärimuse pragmaatikast. (Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 25.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hiimäe, Reet 2019.** Vaimud, tulnukad ja Slenderman: üleloomulikud kogemused tänapäeva õpilaspärimuses. – Mäetagused, nr 74, lk 31–50.
- Jenkins, Henry 2006.** Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. New York–London: NYU Press.
- Koolipärimus 2018.** Koolipärimuse kogumisvõistluse „Koolipärimus 2018” küsitluskava. http://www.folklore.ee/kp/2017_18/vorm/index.html (19. XII 2019).
- Koski, Kaarina 2016.** Discussing the supernatural in contemporary Finland: Discourses, genres, and forums. – Folklore: Electronic Journal of Folklore, nr 65, lk 11–36.
- Kõiva, Mare 1995.** Ja tegi ukse lahti. Isikuelamused lastepärimuses. – Lipitud-lapitud. (Tänapäeva folkloorist 1.) Toim M. Kõiva. Tartu: Eesti TA Eesti Keele Instituut, Eesti Kirjandusmuuseum, lk 306–324.
- Kõiva, Mare 1997.** In a big black town there was a big black house. – Journal of the Baltic Institute of Folklore, kd 2, nr 1, lk 113–133.
- Moezzi, Mithra; Janda, Kathryn B.; Rotmann, Sea 2017.** Using stories, narratives, and storytelling in energy and climate change research. – Energy Research & Social Science, kd 31, lk 1–10.
- Muris, Peter; Merckelbach, Harald; Meesters, Cor; van Lie, Pol 1997.** What do children fear most often? – Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, kd 28, nr 4, lk 263–267.
- Olson, Ted; Cavender, Anthony P. (toim) 2009.** A Tennessee Folklore Sampler: Selections from the Tennessee Folklore Society Bulletin, 1935–2009. Knoxville: University of Tennessee Press.
- Raahauge, Kirsten Marie 2016.** Ghosts, troubles, difficulties, and challenges: narratives about unexplainable phenomena in contemporary Denmark. – Folklore. Electronic Journal of Folklore, nr 65, lk 89–110.
- Real, Michael R. 1977.** Mass-Mediated Culture. Englewood Cliffs–New York: Prentice-Hall.

- Riemann, Fritz 1961. *Grundformen der Angst und die Antinomien des Lebens*. Basel–München: Ernst Reinhardt.
- Shariff, Azim F.; Aknin, Lara B. 2014. The emotional toll of hell: Cross-national and experimental evidence for the negative well-being effects of hell beliefs. – *PLOS ONE*, kd 9, nr 1, e85251.
- Strife, Susan Jean 2012. Children's environmental concerns: Expressing ecophobia. – *The Journal of Environmental Education*, kd 43, nr 1, lk 37–54.
- Zsubori, Anna; Das, Ranjana 2018. Twenty years of Pottermania: British young people's experiences of fantasy at the intersections of the fictive and „real”. – *Journal of Children and Media*, kd 12, nr 4, lk 406–419.
- Taimalu, Merle 2007. *Children's fears and coping strategies: A comparative perspective*. (Dissertationes paedagogicae Universitatis Tartuensis 6.) Tartu: Tartu University Press.
- Taimalu, Merle 2010. Koolieelikute hirmudest Eesti taasiseseisvumise järel laste endi pilgu läbi. – *Tulnukad ja internetilapsed. Uurimusi laste- ja noortekultuurist*. (Tänapäeva folkloorist 8.) Toim Eda Kalmre. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 21–48.
- The etymology of Harry Potter spells 2017. – *Wizards World*, 4. I. <https://www.wizarding-world.com/features/the-etymology-of-harry-potter-spells> (6. I 2020).
- Tigasson, Külli-Riin 2019. Noored põevad kliimaärevust: millelgi pole enam mõtet, kui tulevik on tundmatu. – *Eesti Ekspress* 30. X, lk 28–31.
- Tins, Andrus 2019. Eesti õpilaste haavatavuse aspekte 6. klassi õpilaste fookusgruppide põhjal. – *Mäetagused*, nr 74, lk 125–150.

Reet Hiimäe (sünd 1974), PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna vanemteadur (Vanemuise 42, 51003), reet@folklore.ee

Fears described in modern Estonian schoolchildren's lore: the relationship between subjective experience and media influence

Keywords: children's lore, narratives, fears, media influence

The article is focused on how modern Estonian schoolchildren describe, in writing, their fears and their ways to cope with those fears, and analyses the influence of mass and social media (e.g. films, YouTube videos, computer games, narrative folklore) as a source of the content and direction for those feared images. The main body of the children's texts analysed concerns the fears and beliefs relating to nature and environment, interpersonal relations, and the supernatural. The analysis highlights some universal traits observed over time as well as some characters and phenomena making a short appearance before being ousted by yet another trend. The author concludes that unlike the older narrative tradition, which mainly dealt with immediate vicinity, the modern students worry about Amazon deforestation or

global environmental disasters. Also, there are new belief creatures accommodated in the child's secret chamber of fears, who come from different cultures and travel across different media channels until stationed in the child's imaginative vicinity. Besides horror films, which proved to be the main source of scary themes and images, one cannot ignore more general risk trends (e.g. climatic change, terrorism) and the way of communicating those trends in the news, for example. Moreover, the characters in some animated cartoons which an adult may perceive as innocent enough and free of violence, can cause long-lasting fears in children, manifestable in complete stories and protective, reassuring practices. Many a schoolchild story included methods of fear management suggesting that reassurance was indeed gained through active coping strategies.

As for stylistic techniques employed, the contributions stood out for using an exaggerating and emphatic description of strong emotions, as the grotesque and the caricature creates a contrast between the immensity of childhood fears and the more rational situation in the moment of narration/writing, which serves as a protective mechanism helping to distance the negative sensation and to cope with it. Thus, the key functions of fear narratives are mapping the boundary between the dangerous and harmless, interpreting personal experiences of fear, as well as providing practical guidance for how to navigate the ocean of fears.

Reet Hiimäe (b. 1974), Estonian Literary Museum, Department of Folkloristics, Senior Researcher (Vanemuise 42, 51003 Tartu), reet@folklore.ee